

Stakeholderin selviytymistarina

Jussi Linnamo

Professori

Espoo

Lähellä ihmistä. Osuuspankki-
toiminta 100 vuotta.

Antti Kuusterä. Otava. Keuruu 2002.
431 s.

Suomen pankkihistoria sai vuonna 1995 oivan lisän, kun *Antti Kuusterän* säästöpankkihistoria ilmestyi. Kirjan nimi oli Aate ja raha. Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa. Sen hän kirjoitti raskaiden kranaattien räjähdellesä säästöpankkikriisin riehussa ympärillä. Yleisesti ihailtiin Kuusterän taitoa kuvailla yleiseen taloushistoriaan sitoutumisen ohella aivan tuoreimpia kriisin tapahtumia. Nyt seitsemän vuotta myöhemmin Kuusterän kirjoitusympäristö on ollut aikaisempaa rauhallisempi. Pankkikriisin erään voittajatahon historiaan on saatu runsaasti uutta tuoreimman tutkimuksen tietoa. Tarkasteltava ajanjakso on lyhentynyt säästöpankki- ja osuuspankkijärjestelmien iän erolla eli alkupäästään 83:lla vuodella, mutta kirjan kattama aika on pidentynyt loppupäästään vain kahdella. Uusi teos on 342 sivua säästöpankkihistoriaa lyhyempi. Kirjoittamisten välillä kulunut seitsemän vuotta on poikanut kirjaan kauden lopussa vain kaksi lisävuotta. Ajanriento ei 2000-luvun alussa ole ollut yhtä rajua kuin 1990-luvulla.

Kuusterä on jakanut osuuspankkien historian temaattisesti 10:een lukuun, joista kukin

kuvaa toisiaan täydentäen jotakin erityisaihetta. Kertomus ei etene kaiken kattavana esityksenä, vaan siten, että tapahtumien erityispiirteet tulevat esille. Toistoja ei tällä tavoin menetellen ole voitu välttää, mutta ne eivät lukijaa sanottavasti häiritse.

Kuusterä kuvaa erikseen OKO:n kehityksen vain valtion pienviljelijälainoja jakavasta keskusrahastosta osuuspankkien keskuspankkinä toimivaksi liikepankiksi ja suhteellisen myöhään syntyneen Osuuskassojen Keskusliiton muuttumisen Osuuspankkien Keskusliitoksi. Rahan ja aatteen kaksinapainen järjestelmä kehittyi vuosien aikana kaikenkattavan pankkitoiminnan ohjausjärjestelmäksi. Oman lukunsa ovat saaneet tupakassojen kehitys yleispankeiksi, keskusjärjestön toteuttaman koulutuksen ja tarkastuksen vaiheet, valistuksen muuttumisen markkinoinniksi, sekä jäsenien rajoittamattoman henkilökohtaisen vastuun kehittymisen järjestön keskinäiseksi vastuuksi. Osuuskassojen ja -pankkien talouden kehitys on saanut oman lukunsa ja lukusarjansa. Tapahtumien kulku on kuvattu kolmen mittarin – käyttökatteen, vakavaraisuuden ja luottotap-

pioiden – avulla. Kirjan viimeisenä lukuna on talous- ja yhteiskuntahistoriallinen yleisesitys osuuspankkitoiminnan merkityksestä koko suomalaiselle yhteiskunnalle.

Osuuspankeista on aikaisemmin laadittu useitakin kokonaishistorioita. Niitä ovat ainakin *Valde Hyvösen* kirjoittamat vuosina 1945 ja 1953 julkaistut tarinat ja ennen Kuusterän kirjaa vielä vuonna 1978 julkaistu erinomainen *Yrjö Blomstedtin* teos *Kyläkassasta osuuspankkiin*. Näin ollen ei ole hämmästyttävää, ettei Kuusterä ole voinut löytää osuuskassojen ja -pankkien historiasta mitään oleellisesti uutta kerrottavaa kaudelta ennen vuotta 1975. Kuusterän kirjassaan käyttämä periodijako on myös tuttu: osuuskassat Osuuskassojen Keskuslainarahaston saamien valtionlainojen välittäjinä ilman omaa varainhankintaa vuosina 1902–1920, niiden toiminta maaseudun pienimuotoisina, mutta myös omaa varainhankintaa harjoittavina rahalaitoksina vuosina 1920–1945, osuuskassat asutuslainojen ja kotiuttamisrahojen välitystehtävien avulla voimistuvina kohti yleispankkitoimintaa kehittyvinä rahalaitoksina vuosina 1945–1969 ja täyden palvelun pankkeina toimiminen vuodesta 1970 lähtien.

Osuuskassojen jäsenten lukumäärä oli vielä vuoden 1920 tienoilla vain noin 30 000 eli vajaat kuusi prosenttia maaseudun ruokakunnista. Osuuskassojen markkinaosuus oli tällöin vain noin prosentti. Osuuskassat pysyivät pitkälle 1960-luvulle saakka leimallisesti maaseudun rahalaitoksina. Ne kilpailivat pääasiallisesti maaseudun säästöpankkien kanssa. Osuuskassat saivat 1960-luvulle mennessä suhteellisen vähän jalansijaa asutuskeskuksissa. Järjestön johdossa tajuttiin, että kasvu oli saatavissa vain kaupunkilaistumalla. Osuuspankkilaki vuodelta 1969 muutti kassat pankeiksi. Laki teki selväksi entisten osuuskassojen oikeudet pankki-

toimintaan, mutta myös velvoitteet vakavaraisuuden, maksuvalmiuden ja pankkitoimintaan kuulumattomien elinkeinojen suhteen. Laissa rinnastettiin osuuspankit ensi kertaa pankkitoiminnallisesti täysin muihin talletuspankkeihin.

Suuri muuttoliike 1960- ja 1970-luvun vaihteessa toi maaseudulta runsaasti osuuskassojen entisiä jäseniä ja asiakkaita kaupunkeihin. Näiden ihmisten rahalaitostaan kohtaan tuntemaa uskollisuutta osuuspankit osasivat käyttää taitavasti hyväkseen tilanteessa, jossa pankkien kasvu oli oleellisesti riippuvainen niiden kyvyttä hankkia talletuksia. Kun korkosäännöstelyn ja -sopimusten maailmassa ei pankkien varainhankinnastaan maksamalla hinnalla voitu kilpailla, osuuspankit onnistuivat silti hankkimaan asiakkaita itselleen luottolupauksien ja -sopimuksien avulla. Osuuspankkien luottamusmiehistä sosiaaliekonominen maaseutuvoittoisuus säilyi murrosvaiheessa kauemmin kuin niiden jäsen- tai erityisesti asiakaskunnassa.

Muutokset kuvastuivat myös osuuspankkien johdon koulutustasossa. Tie kulki itseoppineista ja monesti käytännöllisesti katsoen palkatta työskentelevistä luottamusmiesjohtajista maa- ja metsätalousteknikkojen kautta akateemisesti koulutettuihin pankinjohtajiin. Muutos löi leimansa myös yleisen osuustoimintavalistuksen muuttumisessa yleisölle suunnatuksi ”reklaamiksi” ja lopuksi segmentoiduksi markkinoinniksi. Osuuskassojen tarkastajat joutuivat vielä neuvomaan tarkastettavillean kädestä pitäen kirjanpitoa ja tilinpäätöstä, kun osuuspankkien tarkastajat keskustelivat monipuolista pankkitoimintaa harjoittavien osuuspankkien kanssa riskienhallinnasta.

Osuuspankkiliike on ollut aina kaksinaipaisista. Se on tietenkin ennen kaikkea pankkitoimintaa, joka perustuu vankkaan kannattavuus-

vaatimukseen. Se on kuitenkin myös jäsenistön etuun tähtäävää osuustoimintaa. Voiton ja jäsenistön etujen samanaikainen tavoittelu voi johtaa ristiriitaan. Monista historiallisista syistä osuuspankkitoiminnan jopa julkilausuttuna johtoajatuksena on ollut itse järjestelmän olemassaolon säilyttäminen, mutta ei voiton maksimointi tai osakkaiden osakearvon kasvu. Osuuspankkijärjestö ja -ryhmä ovat olleet tyypillisiä sidosryhmä- (stakeholder)-kapitalismin edustajia Suomessa. Se on menestynyt yhdessä osuustoiminnallisen kaupan kanssa hämmästyttävän hyvin kotimaassaan, mutta ei välttämättä suuressa maailmassa, olosuhteissa, joissa osakearvo- (shareholder)-kapitalismi on ehditty julistaa useaan otteeseen lopulliseksi voitajaksi.

Kuusterän analyysin mukaan tässä rahan ja aatteen kamppailussa on ollut ratkaisevassa asemassa johdon ja omistussuhteiden välinen vallankäytön tasapaino. Ryhmä on organisoitunut osakeyhtiöiksi – jopa pörssi-yhtiöiksi – ne osat ryhmästä, jotka edellyttävät sen kaltaista oman pääoman hankintatapaa. Tytärosakeyhtiöiden ja jäsenosuuskuntien ohjailuvalta on säilytetty demokraattisesti valitulla järjestöllä. Periferiasa oleva osuuspankkikenttä on varovaisesti luovuttanut valtaa keskusjohdolle. Järjestön päätöselinten valintamenetelmä on puolestaan pidetty sellaisena, etteivät ammattitaitoiset managerit pääse saamaan sellaista päätösvaltaa, joka johtaa suuriin riskinottoihin.

Mielestäni Kuusterän molempien suurten pankkihistorioiden erityinen ansio kansantaloustieteen kannalta on siinä, että ne tuovat esille hallinnon (governance) merkityksen. Yksi malli eli säästöpankkien omistumalli johti 1990-luvun alussa turmioon, sillä omistajien valtaa käyttivät markkinoilla kilpailevien ja riskinottoa harrastavien suursäästöpankkien joh-

tajat. Osuuspankkiryhmässä vallankäytön keskuksessa olivat taas paikallisten osuuspankkiliittojen luottamusmiehet. Heillä oli terveellistä vastenmielisyyttä liiallista riskinottoa kohtaan. Osuuspankkeja pidettiin hitaina ja vanhanaikaisina riskien karttajina, mutta ne selviytyivät monia kilpailijoitaan paremmin eräitä keskiluokan hallinnoimia kaupunkiosuuspankkeja lukuun ottamatta.

Kuusterä on molemmissa kirjoissaan käsitellyt Suomen pankkikriisin vaiheita ja kaivannut esille tosiseikkoja, joita ei aikaisemmin ole yksityiskohtaisesti tunnettu. Hänen suurin ansionsa on kuitenkin mielestäni ohjausmenetelmien ja hallinnan teoreettisten kysymysten esille tuominen. Ne tekevät kirjat tärkeiksi taloustieteen eikä vain taloushistorian kannalta. Hyviä järjestöhistorioita ne ovat teoriastaan huolimatta.

Kirjoissa on myös joitakin puutteita ja ohiuksia. Kuusterä ei esimerkiksi käsittele lainkaan osuuspankkiryhmän toimia tietojenkäsittelyn ja -siirron aloilla. OKO:n seikkailut kansainvälisenä pankkiirina Lontoossa ja Tukholmassa jäävät myös esittämättä.

Kirjan heikkona puolena on sen eräiden taulukkojen huolimaton esitystapa. Taulukko 4 sivulla 32 ei kerro vuotta, jonka tilannetta sen pitäisi kuvata. Taulukko 3 sivulla 90 ja taulukko 5 sivulla 124 eivät ilmaise, ovatko palkkaustiedot esitetyt markkoina, taulukko 5 sivulla 94 ei kerro, onko kysymys prosenteista vaiko kappaleista, taulukko 1 sivulla 291 ei – otsikostaan huolimatta – erottele lainkaan avustuksia ja avustuslainoja. Suhteellisen pienellä toimitustyöllä olisi näistä virheistä päästy.

Kuusterä ei yleensä syyllysty teoksiensa tilaajien mieliteltyyn ja kuvaamansa toiminnan markkinointiin. Kuitenkin lukija saattaa kysyä, onko osuuspankkien historian viimeisen luvun

väliotsikoinnissa menty liian pitkälle. Ainakin minun korvissani otsikot Koko kansan pankkisi ja Pankki ihmistä varten ampuivat yli.

Kaikesta tästä huolimatta Kuusterä on kirjoittanut jälleen poikkeuksellisen hyvän pankkiryhmähistorian. Liikepankeista on epäilemättä saatavissa vielä lisätietoja, jotka syventävät

kuvaamme Suomen 1990-luvun pankkikriisiä ja lamasta. Suomen Pankin päätöksentekojärjestelmä ja sen käyttö kriisiä edeltäneenä aikana ja sen kuluessa odottavat vielä rohkeata selvittäjäänsä. Kuusterä on osoittanut olevansa tällä hetkellä Suomen johtava pankkihistorian tutkija. □